

מלות מפתח

צאנה צאנה • הגדת העצמאות

צאנה צאנה מלים: יחיאל חגיז לחן: יששכר מירון

תום שגב

תקופת ה"צאנה"

בשנות ה-50 התעורר ויכוח מי הלחין את הלהיט "חיילים באים" ("צאנה צאנה"). המלחין האמיתי, **יששכר מירון**, יושב במנהטן ולא מפסיק לשיר

יששכר מירון, 1950

יששכר מירון הוא איש של שיר אחד. הוא חיבר גם את הלחן ל"עופי רוח" ולשירים נוספים והוא כותב יצירות לפסנתר ומוסיקה אינדי סטרומנטלית אחרת, אך כשמיקושים אל תוך האינטרנט את שמו - התוצאה הראשונה העולה היא "צאנה צאנה". השנה ימלאו 70 שנה לחיבור השיר, ויששכר מירון, עוד מעט בן 91, יושב לו במנהטן ומאשר בשמחה שתמלוגי "צאנה צאנה" אכן מגיעים עליו את החיים שם. הוא נולד בפולין, שם קראו לו סטפן מיכרובסקי. אביו היה רב אורתודוקסי וכנה שרבים אהבו לשמוע: הוא העניק לבנו חינוך מוסיקלי. לקראת מלחמת העולם השנייה אמר הבן לאביו שהגיע הזמן להסתלק מפולין. האב אמר שמשפחת מיכרובסקי יושבת בפולין זה יותר מ-700 שנה ואין סיבה שתעזוב. אך הוא לא התנגד לכך שבנו ייצא לארץ ישראל לבדו, וכך היה. מלבדו, כל משפחת מיכרובסקי נספתה בשואה.

יששכר שהיה כבן 19 בהגיעו, התגייס לצבא הבריטי ומפקדיו עמדו מיד על כישוריו המוסיקליים. אמרו לו לשיר. אליו עזר לוברני, אחד ממנהלי רדיו ירושלים, הזמין אותו להופיע בשידור יחד עם מקהלה של חיילים. שמו התחיל להלך לפניו. הוא קיבל פניות מכל מיני אנשים ויום אחד, באביב 1941, הביא לו משהו צרור חרוזים שובה לב בתמימותו שהינה מורה ירושלמי צעיר ששמו יחיאל חגיז. חגיז חיבר עוד פזמונים, בהם "שיר הבאר" ("נרדוק ונבשר") מים מים בבאר". הוא היה ברזש עם הזמר טוב, שחיבר גם הרבה פרודיות "בקצב הזמן", כפי שקרא לספרו. הוא מת ב-1960.

מירון אהב את "חיילים באים" - זה שמו הרשמי של "צאנה צאנה" - ובתוך פחות משעה הצמיד למלים מנגינה: בו ערעב הושמע "צאנה צאנה" לראשונה, בקנטינה של פלוגה 2 שהייתה מוצבת בבת גלים שבחיפה, וכל היתר היסטוריה: "צאנה צאנה" הוא אחד מארבעת השירים הישראלים הידועים עים ביותר בעולם (יחד עם "הבה נגילה", "ערב של שושנים" ו"הבאנו שלום עליכם").

נראה שאין שיר ישראלי שזכה לביצועים רבים כל כך, במדינות רבות כל כך ובארצות ארצות הברית. פיט סיגר ו"האורגים", ג'ודי גארלנד, קוני פרנסיס ובינג קרוסבי; פרי קומט, ארתה קיט וג'ק קינג קול - כולם ועוד אחרים ביצעו את השיר והקליטו אותו, בסך הכל אולי 600 ביצועים שונים ובהם כנראה גם הקלטת אבודה של פרנק סינטרה.

הסיפור עם סינטרה הוא כזה, אמר מירון: "גורדון ג'קניס, גדול המעבדים המוסיקליים באותה תקופה, היה גם המעבד של סינטרה. יום אחד הוא שמע את "צאנה צאנה" מפי פיט סיגר. זה היה במועדון "וילג" גייט האגדת. אחרי ההופעה ג'קניס ניגש אל סיגר ואמר לו: 'אתה יודע שיש לך משהו פנומנלי בירד?' סיגר אמר שהוא יודע. 'אם כך', שאל ג'קניס, 'למה אתה שר את זה בשפה שאף אחד לא מביין?' כי הוא שר את זה בעברית. סיגר אמר שאין לו מלים אחרות. ג'קניס ירד אל המטבח של המועדון, ישב בין הסיירים, וכעבור שעה חזר עם מלים באנגלית. הוא לקח את המלים והמנגינה לסינטרה וכעבור זמן סיפר לי שסינטרה הקליט את זה. אני לא יודע מה קרה עם ההקלטה".

"האורגים" המשיכו לשיר את "צאנה צאנה" באנגלית ובעברית גם לאחד שסיגר פרש. "צאנה" נשמע בפיהם כשמה של בחורה, והגייתם המשובשת עוררה את הרושם ששם משפחתה "טורנה".

כתב עת יהודי ששמו "טאלטל" ויוצא לאור באינטרנט כלל את "צאנה צאנה" 100 השירים היהודיים הגדולים ביותר בכל הזמנים; במקום הראשון וכה שיר הנושא בסרט "הקוסם מארץ עוץ" שחובר על ידי שני יהודים; "הבה נגילה", שזכה בין היתר לביצוע מפי אלווין פרסלי, הוצב במקום השני. "צאנה צאנה", שזכה כנראה לביצועים רבים יותר מ"הבה נגילה", הוצב במיקום 47; "ירושלים של זהב" דורג רק במקום ה-72.

עם קום המדינה עבר מירון לשרת בצה"ל; תפקידו היה "קצין ראשי לאומנות ולוהיו". בישראל היו רבים שזיהו את "צאנה" עם שנות הצנע. הפסנתרן פרנק פלג, שהיה אז מנהל מחלקת המוסיקה במשרד החינוך, הזמין את מירון להיות סגנו. ב-1950 נודע למירון ש"צאנה צאנה" נחפץ ללהיט באמריקה וכי מלחין צעיר ששמו ג'וליוס גרוסמן מייחס לעצמו כמה תיבות מלחן ודרוש תמלוגים כאילו הוא המחבר. מירון חש לארצות הברית, תבע את גרוסמן למשפט ומאו הוא שם; אשתו ציפורה, פסנתרנית, קיבלה

מלגה בג'וליארד, וחברת התקליטים שנודעה לימים כ-EMI הגישה לו הצעה שמירון לא יכול ולא רצה לסרב לה: שלוש שנות משכורת בתמורה לבלעדיות על כל מה שכתב. וכך נשארו יששכר וציפורה מירון באמריקה; הם ביחד 72 השבוע קבע מירון בתוקף רב שהוא זכה במשפט נגד גרוסמן וכל זכויות הלחן הן שלו ושלו בלבד. אלוהי הכתן, גדול חוקרי תולדות הזמר העברי, מחויב בנרסה אחרת. במאמר שפרסם בעיתון האינטרנט של הסופר אהרן בן עזר, קבע הכתן כי המאבק המשפטי בין מירון לגרוסמן הסתיים בכך שמירון הוכר כמחברם של שני חלקים מהשיר וגרוסמן כמחברו של חלק אחד, ובהי תאם לכך השניים מתחלקים בתמלוגים.

הכתן הסביר: לפני התוספת שהרביק גרוסמן לשיר, היו לו שני חלקים. חלק הפתיחה ובו שרים את הבית הראשון (מתחילים נמוך) וחלק שני המתחיל באוקטבה גבוהה יותר ובו חוזרים על מלות הבית הראשון. הכתן מסתמך בין היתר על הקלטת חורקת של השיר מפי הזמרת שרה יערי; הקלטה זו ניתנת לאיתור ולהאזנה באינטרנט.

מירון, להט הקרב של ימי נעוריו כמו ניצח בו מחדש, רוחה את ההסבר של הכתן: "כבן שבאותה תקופה עוד היו כמה ורסיות לשיר ושרה יערי התעקשה דוקא לשיר גרסה שונה ממה שאחר כך כולם התרגלו לשיר. אשתי ציי פורה, שליוותה אותה בפסנתר, אמרה לה שהיא לא שרה את השיר כולו, אבל שרה יערי התעקשה. על כל פנים, כל חלקי השיר כפי שהוא ידוע כעת היו בו מהתחלה, את הכל אני חיברתי".

לפחות מבחינה משפטית הוא צודק, אך מבחינה היסטורית - אלוהי הכתן נוטה להאמין למוסיקאי המנוח משה ביק, מלחין ומנצח מקהלות. ביק היה הראשון שעיבד את הלחן של מירון לקול ולפסנתר וגם ניצח או באותה קני טינה צבאית על השמעת הבכורה שלו.

לדברי ביק, הוא היה זה שהלחין את הבית הראשון של "צאנה צאנה", כפי שהוא מושר כיום. לדבריו, זכר את הערב שהוא בפרטי פרטים; בעת שערך חזרה עם המקהלה ניגש אליו חייל צעיר ששמו יששכר מיכרובסקי וביק שאין לכמה שירים שהלחין, שמא ימצאו חן בעיני ויטכיס לכתוב להם ליווי. ביק האזין לשירים והחליט לבלול שלושה מהם בתוכנית של המקד לה. אחד מהם היה "חיילים באים" של חגיז. תחילה כתב ביק קונטרפונקט שהושמע יחד עם הקול הראשון, אך כעבור זמן נפרדו שני החלקים, הקונטרפונקט קיבל מעמד עצמאי ונהפך לפתיחה של השיר.

ביק רצה את חלקו בתמלוגים. תחילה השתדל להימנע מתביעה משפטית וניסה לבסס את טענתו על עדידות החיילים שנכחו שם באותו היום. אחר מהם היה ברוך קמינר, ששינה בינתיים את שמו לקמין וכיהן כחבר כנסת מטעם מפא"י. "מכלכם התפעלתם איך מבלי להתבודד, בתוך רעש החרד, חיברתי את הליווי אשר חלק ממנו במרוצת הזמן נהפך להיות חלק מהמנגינה", כתב ביק לקמין; "באופן מיוחד התפעלת אתה". הוא ביקש אישור על כך, אך ח"כ קמין טען שאינו זוכר את העניין בריוק. אחד מאנשי המקהלה, טוביה לוי, זכר את העניין בריוק כמו ביק; מצפוניו מציק לו, אמר. אם לא יעמוד לימין הצדק, לא יהיה שטק עד סוף ימיו.

מניו יורק הגיעה תגובה צוננת: "שבע שנים לא היתה לו טענה", אמר מיי רון השבוע כאילו עוד תלוי העניין ועומר: "הוא שאל אותי אם מותר לו לעבד את השיר לקנן ואני אמרתי בבקשה. זה היה הכל".

ב-1955 הגיש ביק תביעה לבית המשפט המחוזי בחיפה. נקראו לא פחות מ-17 עדים, "צאנה צאנה" הושמע שוב ושוב באולם כדי להוכיח את טביעת אצבעותיו של ביק. בין היתר טען שמירון ביסס את שירו על שיר החיילים רוי סי. אלוהי הכתן גורס: שלושה מלחינים היו מעורבים בהלחנת השיר. עיובנו של ביק שמור בארכיון העירוני בחיפה. הכתן מצא בו מכתב שביק שיגר לאקו"ם, אגודת הקומפוזיטורים, מחברים ומו"לים בארץ ישראל, ובו כתב שאינו מעוניין בכספו, הוא רצה את חלקו בתהילה. "קחו לכם את החוכיות ותנו לי הכרה בתרומתי", כתב. הכתן סיכם: "בסופו של דבר לא זכה ביק במשפט". מירון, בשיחת טלפון ממנהטן, הגיב בסרקום: "מה זאת אומרת שהוא לא זכה הוא הפסיד!". הוא עשה הפסקה קלה ופצח בשיר ניצחון: "צאנה צאנה צאנה צאנה". קולו אינו מסגיר את גילו.

צאנה! צאנה

הכנות וראינה:

חיילים במושבה:

הנה! הנה!

אל נא תתחבאה

מבן חיל איש צבא!

אנו, אנו,

נחמדים כולנו,

כפתורינו מבריקים.

באנו, באנו,

מרץ רב איתנו,

ובעינינו אש זיקים!

צאנה! צאנה

הכנות וראינה:

חיילים באים לעיר:

הנה! הנה!

בואנה היגלינה!

כי אתנו עוז ושיר!

אנו, אנו,

אמיצים כולנו

ובחזנו לב גועש;

באנו, באנו,

מרץ רב איתנו,

זרם, כוח, להט אש!

נאוו סמל ביום העצמאות, 1968. מימין: הצעת תפריט לסעודת יום העצמאות מתוך חוברת "מקראי החג לסעודת יום העצמאות" משנת תשט"ו תצלומי רפורודוקציה: מוסי מילרוד

נאוו סמל לפני שערי הארץ

כשהציונות עוד היתה תמה, ניסתה **הגדת עצמאות** גאה ולאומית להציע מתכונים לא רק לקציצות חוביזה, אלא גם לדרך הראויה לחגוג ריבונות

אז נפתחו שערי הארץ - את המשפט הזה כתבתי בכתביה תמה על בריטטול ותליתי באולם ההתעמלות של בית הספר, לקראת מסכת יום העצמאות. כל השנים שמר אבא שלי את החוברת "מקראי החג לטעורת יום העצמאות" משנת תשט"ו - השנה שבה נולדתי, שהמשפט המכונן הזה נלקח ממנה. זו היתה הגדת עצמאות בתבנית הגדת פסח, עם כריכה בכחול עז וסמל המדינה טבוע על גבה, שראתה אור על ידי התאחדות אגודת הסופרים. מרבית טעמי הקריאה חוברו על ידי המשורר יצחק שלו ואחד רים עובד על ידי אהרן מגר, וביניהם שובנו גם משירי נתן אלתרמן, אורי צבי גרינברג, יעקב פיכמן, ש' שלום וחיים גורי.

הוראות ההפקה הדיקדוקיות בחוברת הן בבואה לליל הסדר, לרבות מהפ לבנה, אנרגטי פרחים ובקבוקי יין, ובמרכז השולחן מתבקשים החוגגים להציב מנורת שבעה קנים "שנרותיה בלתי דלוקים". עמוד ט' מוקדש ל"רבבות בני עמנו מכל תרופות הגולה שנהירו אל הארץ ביבשה, בים ובוואיר - לבנות ולהיבנות בה". אלה המלים שריקלמתי באולם ההתעמלות, מתחת לבריטטול.

אחרי שירת "מסביב יהום הסער", נרדש האיש שעלה אחרון לארץ מבין המסתובים לשאת כוס שלישית ולברך לחיי כל בית ישראל ו"דודי שי שלום ציון באשר הם".